

فهم تعاملات ادراکی و رفتاری در عرصه محیط زیست

(مطالعه موردی اعضای سمن‌های فعال محیط زیست)

مهشید طالبی^{۱*} - محمد توکل^۲ - مینا کریمی^۳

چکیده:

هدف اصلی این پژوهش شناخت درک محیط زیستی کنشگران فعال در این حیطه، دلایل این ادراک و راهکارهای افزایش آگاهی محیط زیستی از دیدگاه آن‌هاست. میدان مطالعه، شامل کل فعالان محیط زیستی در تهران است که در حوزه محیط زیست فعال هستند. نمونه‌گیری تحقیق به شیوه نمونه‌گیری هدفمند با استفاده از دو معیار «تنوع» و «رسیدن به نقطه اشباع نظری» انجام گرفت و طی آن با ۴۰ نفر از این افراد مصاحبه به عمل آمد نتایج نشان داد، درک و تصور فعالان محیط زیستی در دو دسته نگرش خاص گرایانه (نگرش استعلایی محیط زیستی، اثرات بومرانی) و نگرش عام‌گرایانه (نگرش انسان‌محوری و جامع‌نگرانه)، قرار می‌گیرد. همچنین عوامل و دلایل این نوع درک و تصور در سه سطح خرد (برحسب شرایط و علائق)، سطح میانه (شامل جامعه‌پذیری دوران کودکی، شرایط محیطی) و سطح کلان (تأثیرپذیری انفعالی و مشارکت فعال) مقوله‌بندی شد. راهبردهای ارائه‌شده به منظور فهم تعاملات ادراکی و رفتاری اعضای سمن‌های فعال محیط زیست در دو دسته مکانیسم کوتاه‌مدت (اقتدار و اجبار) و مکانیسم بلندمدت (توسعه فرهنگی و توسعه آموزشی) جای گرفت.

کلید واژه‌ها: محیط زیست، سمن، ادراک، رفتار محیط زیستی، رویکرد کیفی

۱- مقدمه

حفظ تعادل محیط زیستی نقش مهمی در پایداری حیات بشر دارد. چنانچه در کنار ارائه‌ی خدمات تأمین منابع حیاتی از جمله آب و غذا، حفظ این تعادل نه تنها منجر به تنظیم‌گری کیفیت آب‌وهوا شده؛ بلکه با داشتن وجه

۱ استادیار گروه علوم اجتماعی - جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات، علوم انسانی و اجتماعی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: mahshid.talebi@srbiau.ac.ir

۲ استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳ کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

زیبایی‌شناختی که مردم از تعامل محیط‌زیستی کسب می‌کنند دارای جنبه‌ی فرهنگی و اقتصادی نیز هست. برای مثال مقوله‌ی اکو توریسم نمونه‌ای از تعامل پویای انسان با محیط و بهره‌برداری فرهنگی و اقتصادی از اکوسیستم است (گوتیرز^۱ و همکاران؛ ۲۰۲۱).

امروزه پایداری محیط‌زیستی و حفاظت از تنوع زیستی به‌واسطه‌ی فعالیت انسانی نه‌تنها مورد تهدید قرار گرفته (بورال^۲ و همکاران؛ ۲۰۱۹) بلکه به یکی از مهم‌ترین مسائل جهانی بدل شده است (یوچیاما و کوساکا^۳؛ ۲۰۱۹).

در حقیقت با گسترش روزافزون برهم خوردن تعادل محیط‌زیستی و آلودگی و تخریب منابع محیط‌زیست که پیامدهایی چون افزایش آلودگی‌ها و بیماری‌ها و افزون شدن ریزگردها و فرونشست زمین را به دنبال داشته است توجه به حفاظت از محیط‌زیست را بیش‌ازپیش ضروری ساخته است (طالبی صومعه‌سرای؛ ۱۴۰۰)^۴. طی چند دهه‌ی اخیر جستارهای اکولوژیک از پرتکرارترین واژگان بوده است و شاهد خلق ادبیاتی جدید با کلیدواژگان محیط‌زیستی در سطوح مختلفی از دانش هستیم. ایجاد آینده‌ای که از نظر محیط‌زیستی پایدار باشد، مستلزم بازسازی اقتصاد جهانی، دگرگونی عمده در رفتار تولیدمثل بشر و تحول اساسی در ارزش‌ها و روش‌های زندگی است. البته وضعیت کنونی بسیاری از کشورها، بیانگر چنین تغییراتی در ارزش‌ها و نحوه نگرش مردم نسبت به مقوله محیط‌زیست بوده و نشان‌دهنده تغییرات زیادی نسبت به این مقوله است. فرایندی که از طریق آن، روابط متقابل فزاینده‌ای بین کشورها، مردم و قلمروها محقق می‌شود. این روابط متقابل حاصل جهانی‌شدن، در حوزه‌های متفاوتی از زندگی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و علمی مشهود است (توکل، ۱۳۹۰، ۴۳)^۵. برحسب این تغییرات، توجه به مخاطرات محیط‌زیستی در سال‌های اخیر در آثار اندیشمندان زیادی موردتوجه قرار گرفته است. صالحی (۲۰۰۹) به نقل از لین وایت^۶ بیان می‌کند که از ابتدای قرن بیستم، موضوعات، مسائل و چالش‌های محیط‌زیستی، در مرکز زندگی روزانه بشر قرار گرفته است. به‌گونه‌ای که در میانه‌سال‌های ۱۹۲۰، پی آمدهای نگران‌کننده آلودگی اکوسیستم، به‌طور فزاینده‌ای توجه بیشتری را به خود جلب کرده است (لوری^۷، کمپ^۸؛ ۱۷:۱۳۸۶).

تعاملات مختلف انسان با محیط‌زیست نیز در طول تاریخ، (از مقهور بودن نسبت به محیط‌زیست به علت عدم آگاهی از آن و همچنین انتساب بلایای طبیعی به خدایان تا درک ابزارمند از محیط‌زیست به‌واسطه‌ی پیشرفت علمی بشر و تسلط بر آن و همچنین در مرحله کنونی (که مبتنی بر توسعه پایدار و تعامل دوسویه بین انسان و محیط‌زیست به علت فجایع محیط‌زیستی منتسب به عملکرد انسان است)، برخاسته از نوع ادراک او از شرایطی است که از محیط دارد. توجه

1 - Gutierrez

2 - Boiral

3 - Uchiyama, Kohsaka

4 - Talebi Soumesarai, Mahshid (2020). A century of water governance in Iran. Tehran: Khordar Sokh Publishing House. (In Persian)

5 - Tawakkal, Mohammad (2012), Sociology of Technology, Tehran: Sociologists Publishing. (In Persian)

6-White

7-Lorey

8-Kemp

به ادراک محیط‌زیستی از سال‌های ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰ به بعد افزایش یافت. در این دوران هزینه‌های بالای اجتماعی و اقتصادی ناشی از پیامدهای محیط‌زیستی مقامات دولتی را برانگیخت تا چاره‌ای برای آن بیندیشند. همزمان نگرش و شیوه‌ی برخورد نسبت به محیط‌زیست نیز در حال دگرگونی بود و بسیاری از گروه‌های محیط‌زیستی تلاش فزاینده‌ای را برای بالا بردن دانش و آگاهی عمومی آغاز کرده بودند (بوداک^۱، ۲۰۰۵: ۲). در حقیقت نقش فعالان محیط‌زیستی محیطی است. از منظر برساخت‌گرایی، مسائل تاندازه‌ای در جامعه و به‌صورت اجتماعی به‌نوعی برساخت مشکلات زیست‌گرایان اجتماعی درصدد هستند نشان دهند که مسائل مربوط به آلودگی، کمبود انرژی، و خلق می‌شوند برساخت فناوری‌های جدید حاصل فرایندهای پویای اجتماعی هستند. چنانچه فعالان محیط‌زیست به‌مثابه برساخت‌کنندگان مسأله‌ی محیط‌زیست با فعالیت خود یک نامسأله را به مسأله‌ای اجتماعی تبدیل می‌کنند تا از این طریق هم مردم و هم دولت به آن توجه کند. سمن‌ها در کنار برساخت موضوع به ارتقای دانش رفع مسأله نیز اهتمام می‌ورزند. پارادایم نوین محیط‌زیستی (NEP) نیز برآیندی از این تحولات در عرصه‌ی علوم اجتماعی است که به‌نوعی برساخت‌کننده پیامدها و علت‌های اجتماعی محیط‌زیست بوده و هم برساخت‌شده‌ی جنبش‌های محیط‌زیستی در جوامع بوده است. این مفهوم اولین بار توسط دانلاپ^۲ و ون لایر مطرح‌شده است که انتقال از پارادایم اجتماعی مسلط^۲ (که اولویتش بر رشد اقتصادی قرار دارد) را به تئوری محیط‌زیستی جدید (حفظ ارزش‌های محیطی است) موردتوجه قرار داده است (میلان و همکاران، ۱۹۷۷: ۹۴). این تئوری محیط‌زیستی بر اعتقاد به ممانعت از اختلال در تعادل طبیعت، درک محدودیت‌های رشد برای جوامع انسانی و حق انسان نسبت به قانون‌گذاری بر بقای طبیعت، استوار است (دانلاپ^۳ و همکاران، ۲۰۰۳: ۴۳۲). در حقیقت در این رویکرد، ادراک افراد از محیط‌زیست و بینش و نگرش آن‌ها از مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر رفتار دانسته شده است.

بنابراین از آنجایی که تعاملات انسان با محیط‌زیست متأثر از نحوه‌ی نگرش و ادراکشان به این محیط است؛ لذا بررسی ادراک به‌عنوان بخشی از مفهوم نگرش می‌تواند در شناخت و راه‌حل‌های محیط‌زیستی به کار آید و این آگاهی و شناخت در مورد نحوه‌ی تعامل انسان با محیط‌زیست بسیار مؤثر واقع می‌شود.

با این‌وجود در رابطه با محیط‌زیست نگرش‌ها و ادراکات متفاوت است (هبرلین و همکاران؛ ۲۰۲۰). معمولاً متخصصان در مورد محیط‌زیست یک نوع درک و تصور دارند و مردم عادی نوع دیگری درک می‌کنند. البته این موضوع کمابیش درباره هر مسأله‌ی دیگری نیز صدق می‌کند. درک فعالان و متخصصان محیط‌زیست از این موضوع، سبب اشاعه‌ی آن و برساخت مسأله در سطح جامعه و بین مردم عادی می‌گردد؛ لذا اهمیت شناخت از ادراک و نگرش محیط‌زیستی

فعالان محیط‌زیستی خود گامی در جهت شناخت همسویی یا تعارضات ادراکی با عموم جامعه است. بر این اساس تحقیق حاضر برای فهم نگرش و ادراک فعالان محیط‌زیست درصدد پاسخگویی به سؤالات زیر است:

- کنش‌گران فعال در حوزه‌ی محیط‌زیست نسبت به محیط‌زیست چه درک و تصویری دارند؟
- دلایل مؤثر بر شکل‌گیری درک و تصور کنش‌گران فعال در حوزه‌ی محیط‌زیست نسبت به محیط‌زیست چیست؟
- مکانیزم‌ها و راهکارهای کنش‌گران فعال در حوزه‌ی محیط‌زیست برای ارتقای وضعیت محیط‌زیست چیست؟
- هدف عمده تحقیق حاضر، مطالعه درک و تصور کنش‌گران فعال در حوزه محیط‌زیست و عوامل گرایش آن‌ها به این حوزه است.

۲- مبانی نظری

در نظریات کلاسیک جامعه‌شناسی، توجه چندانی به محیط‌زیست نشده است. در حقیقت در میان کلاسیک‌ها تنها مارکس در توضیح شیوه‌ی تولید آسیایی به تشریح نوعی از حکمرانی آب در جوامع کم‌آب پرداخته و ویتفولگ نیز با اقتباس این دیدگاه، مفهوم استبداد شرقی را مطرح کرد. به این رویکردها از حکمرانی آب در شرق ایرادات بسیاری وارد شد. زیرا شرق کم‌آب در آن زمان دارای حکومت متمرکز نبوده و مدیریت آب نیز نه دولتی بلکه محلی بوده است. باوجوداین پیشینه اما طبیعت و حفاظت از آن در میان کلاسیک‌ها به‌مثابه ابژه‌ی اصلی تحقیق در جایگاه مهمی قرار نداشته است. از دیدگاه تومه^۱ (۱۳۸۰) موانع اولیه ایجادشده بین جامعه و طبیعت، سبب جدایی جامعه‌شناسی کلاسیک مارکس، وبر و دورکیم از مسأله‌ی حفاظت از طبیعت گردیده است.

گلدبلات^۲ نیز (۱۹۹۶) معتقد است که نظریه‌های کلاسیک محدودیت‌هایی را در تبیین مسائل زیست‌محیطی ایجاد می‌کنند. این محدودیت‌ها از دو مقوله اصلی نشأت می‌گیرند: اول اینکه نظریه اجتماعی کلاسیک فاقد یک چهارچوب مفهومی مناسب برای فهمیدن تعاملات پیچیده‌ی بین جوامع و محیط‌های زیست است و دوم اینکه هر جا به چنین موضوع‌هایی پرداخته، به شیوه‌هایی که جوامع انسانی محیط‌زیستشان را تغییر داده‌اند توجه کرده است بدون اینکه به عواقب منفی آن تغییرات توجهی کرده باشد (صالحی، ۲۰۰۷). اگرچه بسیاری نیز شروع جنبش‌های اجتماعی نوین بعد از می ۱۹۶۸ در پاریس را -که به دنبال آن جنبش‌های زیست‌محیطی نیز شکل گرفت- مرهون سنت‌های بخشی

1 - Tomeh, George (2010). Cultural and environmental development, translated by Mahmoud Sharapour, Tehran: Baz Publications.

2- Goldblatt, D

مارکسیستی می‌دانند و به عبارتی ریشه محیط‌زیست‌گرایی در حوزه اجتماعی را برای اولین بار در پسا مارکسیست‌ها می‌توان دنبال کرد، اما باین حال خود مارکس اشاره چندانی به رابطه انسان و محیط‌زیست نداشته است.

اما به‌طور کل، نظریات اجتماعی مختلفی در همین سال‌های اخیر در رابطه با محیط‌زیست مطرح شده‌اند که ادراک و فهم زیست‌محیطی را به‌عنوان یکی از ارکان اصلی مباحث اجتماعی در این حوزه در نظر گرفته‌اند.

از جمله نظریه‌هایی که محیط‌زیست‌گرایی را به‌عنوان یک جهان‌بینی در نظر می‌گیرند پارادایم جدید زیست‌محیطی (یا اکولوژیکی) است، با این ایده که افعال انسان و یک زیست‌کره‌ی آسیب‌پذیر در یک تعامل جدایی‌ناپذیر به سر می‌برند. این رابطه برحسب ادراک تعامل‌گرایانه‌ی انسان با محیط و اتصال حیات انسانی به حیات هستی در نظر گرفته شده است. بر این گمان و برحسب ادعای پارادایم جدید زیست‌محیطی، افرادی که درک محیط‌زیستی و تعامل‌گرایانه با محیط دارند در حفاظت از آن نیز کوشش بیشتری دارند.

طبق نظر اینگلههارت^۱ (۱۳۷۱) محیط‌زیست‌گرایی نمودی از ارزش‌های فرامدرن نظیر کیفیت زندگی و خود بیانگری است که در نتیجه‌ی ثروت و امنیت فزاینده در کشورهای پیشرفته ظهور کرده است. برخی نیز این دغدغه و رفتار زیست‌محیطی را به نظریه‌ی عمومی ارزش‌ها ربط داده و دریافته‌اند که این قبیل ارزش‌های دیگرخواهانه در میان افرادی که در فعالیت‌های محیط‌زیست‌گرایانه شرکت می‌کنند بیشتر است (جوادی یگانه، ۱۳۸۳). نظریه‌هایی که از رفتار دیگرخواهانه (نوع‌دوستانه) برای توضیح محیط‌زیست‌گرایی استفاده می‌کنند: جوادی یگانه (۱۳۸۳) معتقد است که این رویکرد اولین بار توسط هبرلین^۲ مطرح شد و دارای این پیش‌فرض است که چون کیفیت زیست‌محیطی یک خیر عمومی است، برای شرکت مردم در آن، وجود انگیزه‌های نوع‌دوستانه ضروری است. مزیدی (۱۳۹۳) بهترین مثال برای این رویکرد را نظریه اسکوارتز می‌داند، طبق این نظریه رفتار نوع‌دوستانه (شامل رفتار زیست‌محیطی) در پاسخ به هنجارهای اخلاقی شخصی رخ می‌دهد. این هنجارها در افرادی فعال می‌شوند که معتقدند بعضی شرایط خاص باعث تهدید و ایجاد خطر برای دیگران می‌شود (آگاهی از عواقب و پیامدهای ناسازگار یا AC3) و می‌دانند که اعمال آن‌ها می‌تواند موجب دفع این پیامدها شود. (احساس مسئولیت یا AR4).

بر همین اساس توجه به بعد ادراکی و نگرشی (که همزمان با مدیریت تقاضا و مدیریت رفتار مصرف‌کننده در محیط‌زیست و حضور ناگزیر جامعه‌شناسی برای تبیین این مسأله بود) افزایش یافت. در این تحقیق نیز با توجه به همین خط سیر بر اهمیت ادراک و نگرش محیط‌زیستی افراد فعال در این حیطه پرداخته شده است.

¹- Inglehart, R

²- Hbrlyn

⁵- Adverse Consequences

⁶- Ascription Of Responsibility to self

۳- پیشینه‌ی تجربی تحقیق

محققان زیادی در پژوهش‌های خود به بررسی عوامل مختلف مؤثر بر حفاظت و مدیریت مناسب محیط زیست به‌ویژه در عرصه مطالعات شناختی و ادراکی پرداخته‌اند که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره شده است.

اویکو و لوپز سینتاس^۱ (۲۰۲۳)، در پژوهشی تحت عنوان: «الگوهای رفتار محیط‌زیستی در میان کشورهای اتحادیه اروپا: کشف ناهمگونی در رابطه‌ی نگرش-رفتار-زمینه» درصدد فهم این برآمدند که نگرش‌ها و رفتارهای محیط‌زیستی شهروندان اتحادیه‌ی اروپا برحسب محرک‌های زمینه‌ای چه تفاوتی باهم دارد. آن‌ها با استفاده از مدل رگرسیون، چهار نوع الگوی مختلف نگرش-رفتار را از محیط‌گرایانه تا غیرمحیط‌زیست‌گرایانه شناسایی کردند.

چانگ یون^۲ و همکاران (۲۰۲۲)، تحقیقی با عنوان: «رفتار دوستدار محیط‌زیست گردشگران و حمایت از توسعه گردشگری پایدار با استفاده از نظریه‌ی ارزش-باور-هنجار» را در جزیره ججو در کره جنوبی انجام دادند. هجوم سریع گردشگران به جزیره باعث ایجاد مشکلات محیط‌زیستی بزرگی شده و محققان فرض کردند که احتمالاً این رفتار از طریق گردشگری داوطلبانه کاهش خواهد یافت. این مطالعه با استفاده از نظریه‌ی ارزش-باور-هنجار (VBN) و مفهوم نوع‌دوستی، حمایت گردشگران داوطلب در توسعه‌ی گردشگری پایدار را ارزیابی کرد. یافته‌های روابط بین ارزش‌ها، باورها و هنجارهای شخصی گردشگران را (که رفتار سازگار با محیط‌زیست و حمایت از گردشگری پایدار را پیش‌بینی می‌کرد) تأیید کرد. نگرش نوع‌دوستانه، انگیزه‌ی مهمی برای داوطلب شدن بوده و رفتار دوستدار محیط‌زیست گردشگران را تقویت می‌کرد.

هانگ گوئین^۳ و همکاران (۲۰۲۱)، پژوهشی با عنوان «ارزیابی ادراک، باورها و نگرش خانوارهای کشاورز نسبت به خطرات اقلیمی» در روستاهای ویتنام به‌عنوان یکی از آسیب‌پذیرترین مناطق در برابر تغییرات آب‌وهوایی، انجام دادند. آن‌ها در این تحقیق باورهای خانوارهای مزرعه‌دار، درک ریسک، نگرش آن‌ها و اقداماتی را که برای مقابله با خطرات اقلیمی پیش می‌گیرند بررسی کردند. پژوهش با استفاده از پرسشنامه ساختاریافته در هفت استان ویتنام انجام شد. نتایج نشان داد که کشاورزان بیشتر نگران خطر فرسایش و شستشوی خاک، همچنین نگران طولانی شدن فصل خشک‌سالی بودند. همچنین شرکت‌کنندگان کاهش بارندگی و افزایش دما و بروز سایر رویدادهای شدید آب و هوایی را مطرح کردند.

¹ - Öykü, Aral. H. Sintas

² - Changyeon

³ - Hong Nguyen

جانمیمول و خواجه‌نمانی^۱ (۲۰۱۹)، در تحقیقی تحت‌عنوان «بررسی نقش دانش محیط‌زیستی در ارتقای نگرش و رفتارهای زیست‌بوم‌گرایانه دانشجویان» نشان دادند که نگرش محیط‌زیستی دانشجویان شرکت‌کننده در دوره آموزشی به‌طور معنی‌داری بیشتر از دانشجویانی است که در دوره حضور نداشتند. از سوی دیگر، دانش محیطی متنوع به‌طور قابل‌توجهی با رفتارهای طرفدار محیط‌زیست همبستگی دارد. این مطالعه نشان داد که دانش محیط‌زیستی ارائه‌شده از طریق آموزش رسمی می‌تواند نگرش‌های زیست‌محیطی را ارتقا دهد، اما لزوماً منجر به رفتار مشارکت‌جویانه‌ی دانش‌آموزان در رابطه با محیط‌زیست نخواهد شد.

یاگر و همکارانش (۲۰۱۸) عمده‌ترین علت مشکلات محیط‌زیستی در پارک ملی گاشاکا-گامتی، در نیجریه را رفتار کشاورزان و ادراک بهره‌کشی از طبیعت در میان آن‌ها می‌دانستند که منجر به کشاورزی در زمین‌های جنگلی، چرای دام، افزایش شکارچیان شده بود که در کنار کمبود نیروی انسانی حفاظتی، بودجه‌ی ناکافی و ناامنی این رویه تشدید شده بود. آنان در پژوهش خود برای گذار از بهره‌کشی محیط‌زیستی به‌سوی تعامل پایدار با محیط‌زیست، افزایش آگاهی از حفاظت تنوع زیستی باهدف تغییر نگرش افراد محلی و فراهم کردن مشوق‌ها توسط دولت را پیشنهاد دادند.

تحلیل جامعه‌شناسی رفتار حفاظت از محیط‌زیست عنوان مقاله‌ای است که توسط امامقلی و همکاران (۱۴۰۲) باهدف تحلیل جامعه‌شناسی رفتار حفاظت از محیط‌زیست در دو شهر سنندج و سلیمانیه انجام شده است. در رابطه با نتایج پژوهش در خصوص شباهت‌ها بین دو منطقه می‌توان به ادراک آن‌ها نسبت به توانایی تأثیر بر پیامدهای محیط‌زیستی اشاره کرد. ساکنین شهرهای سنندج و سلیمانیه دارای خودکارآمدی برابری در میزان تأثیر بر رفتار حفاظت از محیط‌زیست بودند. ساکنان سلیمانیه به دلیل پایین بودن امکانات و شرایط رفتار حفاظتی کمتری نسبت به از محیط‌زیست در مقایسه با ساکنان شهر سنندج داشتند. با این وجود شهروندان سلیمانیه نگرش زیست‌محورانه‌ی بیشتر و درک بالاتری از محیط‌زیست و مسایل آن داشتند.

نوری و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ی خود به بررسی تحلیل رابطه‌ی دانش و رفتار محیط‌زیستی گردشگران با در نظر داشتن متغیر میانجی نگرش محیط‌زیستی (نمونه‌ی موردی: دارآباد، درکه، آهار فشم، وردیج و بام تهران) پرداختند. نتایج تحلیلی مدل‌های رفتاری گردشگران طبیعت‌محور در تحقیق آن‌ها نشان داد رابطه مثبت و معناداری میان نگرش و رفتار محیط‌زیستی و همچنین میان نگرش و دانش محیط‌زیستی گردشگران با بارهای عاملی ۰/۶۸ و ۰/۸۲ در سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ وجود دارد. آن‌ها در کار خود بر اهمیت وجود یک سیستم تجزیه و تحلیل شناختی به نام «دانش محیط‌زیستی گردشگران» در ترکیب با یک سیستم عاطفی به شکل‌گیری نگرش محیط‌زیستی در گردشگران اشاره کردند که می‌تواند مبنایی برای بهبود و بهینه‌سازی رفتارهای گردشگران در مقاصد گردشگری باشد.

نتایج تحقیق موسوی نیا (۱۴۰۲) با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی رفتار و نگرش محیط‌زیستی شهروندان شهرستان قاینات» نشان داد که آگاهی محیط‌زیستی و سرمایه فرهنگی پاسخگویان متوسط به پایین بوده است. همچنین بین آگاهی محیط‌زیستی، مسئولیت‌پذیری، استفاده از شبکه‌های اجتماعی، سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی، سن و تحصیلات شهروندان شهرستان قاینات و رفتار و نگرش محیط‌زیستی آن‌ها رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود داشته است. همچنین مردان رفتار و نگرش محیط‌زیستی بیشتری نسبت به زنان در شهرستان قاینات داشتند.

اسداللهی و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه‌های معیشتی بر نگرش محیط‌زیستی خانوارهای روستایی (مورد مطالعه: شهرستان سلسله)» نشان دادند نگرش محیط‌زیستی ضعیفی در بین روستاییان تحت مطالعه وجود دارد. نتایج ضریب همبستگی حاکی از وجود رابطه مثبت و معنی‌داری بین سرمایه‌های معیشتی با نگرش محیط‌زیستی روستاییان بود. همچنین نتایج حاصل از رگرسیون خطی چندگانه نشان داد که از بین سرمایه‌های معیشتی، سرمایه مالی و فیزیکی مهم‌ترین تبیین‌کننده‌های نگرش محیط‌زیستی روستاییان بودند.

قلی‌زاده، نوروزی و دهقان (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان «تمایل به مشارکت در حفاظت از محیط‌زیست و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: شهروندان تهرانی متولد دهه ۸۰ و دهه ۵۰)»، انجام دادند. روش تحقیق کمی - پیمایشی و ابزار پژوهش پرسشنامه محقق ساخته است. شیوه نمونه‌گیری، خوشه‌ای چندمرحله‌ای است و حجم نمونه پس از حذف داده‌های پرت ۳۸۴ نفر به دست آمد.

نتایج پژوهش حاکی از آن است که مشارکت محیط‌زیستی متأثر از دانش محیط‌زیستی، اخلاق محیط‌زیستی، نوع نگرش به محیط و آموزش رسانه‌ای است و بیشترین تأثیر مربوط به دانش محیطی است و میزان تمایل به همکاری و مشارکت در فعالیت‌های محیط‌زیستی در پاسخ‌گویان متولد دهه‌ی ۵۰ بیشتر است.

میر هاشمی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان: «بررسی عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی: مطالعه‌ای کیفی در مناطق شهری ایران»، عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی در نمونه‌ای از جامعه ایران را بررسی کردند. تحقیق با استفاده از مصاحبه‌های عمیق و مشاهده صورت گرفته است. تحلیل داده‌های تحقیق با استفاده از روش داده بنیاد در نمونه‌ای از جامعه ایران در دو منطقه‌ی شهری تبریز و شیروان انجام شده است. نتایج حاصل با استفاده از پارادایم چهارگانه استرن ارائه شده است. این نتایج نشان می‌دهد که جریان‌های اجتماعی به‌عنوان رویه‌های رایج رفتاری، در کنار ارزش‌های تثبیت شده، تأثیر بسزایی بر رفتار محیط‌زیستی جامعه مورد مطالعه دارد.

پایتختی اسکویی و همکاران (۱۳۹۸) تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر عوامل آموزشی بر رفتارهای محیط‌زیستی در ایران» انجام دادند. این تحقیق به‌صورت اسنادی (کتابخانه‌ای) انجام شده است که به تفکیک بررسی تأثیر عوامل

آموزشی، مخارج آموزشی دولت، تعداد مدارس و نرخ باسوادی بر شاخص رفتارهای محیطزیستی در ایران در طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۶۱ پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد افزایش شاخص‌های آموزشی بیشترین تأثیر را بر رفتارهای حفاظت از محیطزیست در ایران طی دوره‌های زمانی موردبررسی داشته است.

خواجه نوری و دسترس (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان: «بررسی رابطه‌ی بین عوامل جامعه‌شناختی و رفتار محیطزیستی شهروندان شهر شیراز» انجام دادند. در این پژوهش از الگوی رفتار محیطزیستی کالموس و اجی من (۲۰۰۲) به‌منزله‌ی چارچوب نظری استفاده‌شده است. نتایج نشان داد بین عوامل جامعه‌شناختی سن، آگاهی محیطزیستی، دانش محیطزیستی، پیوند عاطفی با محیطزیست، نگرش محیطزیستی، ارزش محیطزیستی، با رفتار محیطزیستی رابطه‌ی معناداری وجود دارد. نتایج حاصل از رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهند متغیرهای مستقل ۴۱/۷ درصد متغیر وابسته‌ی رفتار محیطزیستی را تبیین می‌کنند.

بررسی پیشینه‌ی برخی از تحقیقات انجام‌شده نشان از این داشت که بیشتر پژوهش‌ها با رویکرد کمی و روش پیمایش انجام‌شده و شاخص‌های مشابهی برای سنجش به کار گرفته‌شده است که نشان از تسلط استراتژی قیاسی در تحقیقات داشته است. همچنین جامعه‌ی آماری بیشتر تحقیقات شهروندان و دانش‌آموزان بودند. چنانچه توجه به بعد ادراکی در میان متخصصانی همچون فعالان محیطزیست به‌عنوان بر ساخت کنندگان مسایل کمتر وجود داشته است. همچنین در تحقیق حاضر با روش نظریه‌ی زمینه‌ای تلاش بر این است تا با واکاوی عمیق مسأله به هسته‌ی نهایی و مدل مفهومی دست پیدا کنیم.

۴- روش تحقیق

هدف اصلی این پژوهش مطالعه ژرفانگر درباره تصور و ادراک زیست‌محیطی، دلایل این تصور و راهکارهای پیشنهادی برای ارتقای وضعیت آگاهی محیطزیستی شهروندان از منظر کنشگران فعال در حوزه محیطزیست هست. برای این منظور رویکرد کیفی و به‌طور خاص روش نظریه زمینه‌ای، استفاده‌شده است. تکنیک به کار رفته برای جمع‌آوری اطلاعات، مصاحبه‌های نیمه ساخت‌یافته ۱ است. همچنین در این تحقیق از نمونه‌گیری نظری و هدفمند استفاده‌شده و با اتخاذ این روش فرایند نظریه‌پردازی از طریق گردآوری، کدگذاری و تحلیل همزمان داده‌ها انجام گردید (فلیک، ۱۴۰۱: ۱۳۸).

اعتبار تحقیق همچون سایر پژوهش‌های کیفی از طریق قابلیت اعتبار، قابلیت انتقال، اطمینان‌پذیری انجام گرفته است. در پژوهش حاضر داده‌های به‌دست‌آمده از هر مصاحبه کنترل شد. همچنین مصاحبه‌ها و طراحی سؤالات به‌گونه‌ای

انجام شد که اعتماد پاسخگویان جلب شود. کسب اجازه برای ضبط صدا و همچنین چک کردن چندباره متن مصاحبه‌های پیاده شده با آن‌ها و گمنام بودن افراد نقش مهمی را در افزایش این اعتماد داشت. به‌منظور قابلیت انتقال نتایج در پژوهش حاضر تنوع سنی و جنسی و همچنین تنوع نوع سمن‌های فعال در محیط‌زیست لحاظ شد و پس از حدود ۳۰ مصاحبه تا حدود زیادی تعمیم‌پذیری داده‌ها تضمین شد با این‌وجود برای اطمینان بیشتر تعداد مصاحبه‌ها افزایش یافت. به‌منظور حصول اطمینان از داده‌های به‌دست‌آمده، مصاحبه‌ها (سؤالات و جواب‌ها و نحوه کدگذاری) به تأیید اساتید متخصص رسید. به‌منظور تحقق مسأله تأییدپذیری، پژوهشگران نهایت تلاش خود را انجام دادند که چارچوب‌های نظری را در ذهن خود کنار بگذارد و بدون پیش‌ذهنیت فرآیند مصاحبه‌ها را جلو ببرد. داده‌ها نیز با استفاده از کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شدند. درنهایت بعد از مصاحبه با ۴۰ نفر از فعالان در سمن‌های محیط‌زیست شهر تهران که در بازه سنی ۴۰ تا ۶۰ سال بودند چنین به نظر رسید که نظریه‌ی استقرایی تکوین یافته و به اشباع نظری رسیدیم. فرایند تحلیل یافته‌ها از طریق روش کدگذاری سه مرحله‌ای استراوس و کوربین انجام شد.

۵- یافته‌ها و بحث

در این تحقیق، با ۴۰ نفر از فعالان حوزه محیط‌زیست (زن و مرد) در رده سنی ۴۰ تا ۶۰ سال مصاحبه شد. تعداد مصاحبه‌شوندگان، مربوط به گروه سنی است که ۵۲.۵ جمعیت این تحقیق را دربر می‌گیرند. از نظر شغلی نیز، درصد قابل توجهی از فعالان محیط‌زیست، کارمندان بخش خصوصی هستند و کارمندان دولتی در رده بعدی قرار دارند. علیرغم این، ۱۲.۵ درصد از جمعیت، مربوط به بازنشسته‌هاست که این تعداد در صورت فراهم بودن شرایط، بعد از فراغت از کار معمولاً در انجمن‌ها یا تشکلهایی که تشکیل می‌دهند، فعالیت‌های زیست‌محیطی‌شان را انجام می‌دهند و ادعا می‌کنند اثربخشی خوبی نیز دارند. همچنین ۴۲.۵ درصد از مصاحبه‌شوندگان دارای درآمد ده تا بیست میلیون تومان هستند، همچنین ۲۷.۵ درصد از آن‌ها بین ۵ تا زیر ده میلیون تومان درآمد دارند. بقیه افراد درآمدی بالاتر از ۲۰ میلیون تومان داشتند.

از نظر وضع تحصیلات، مقاطع لیسانس و دکترا با اختلاف ۲۰ درصد، به ترتیب، بیشترین میزان فراوانی را دارا هستند و ۱۷.۵ درصد از مصاحبه‌شوندگان دارای مدرک تحصیلی فوق‌لیسانس هستند. درنهایت، وضعیت مصاحبه‌شوندگان از نظر سازمان فعالیتشان بیانگر این است که ۷۰ درصد از آن‌ها، عضو یکی از تشکلهای هستند، در مقابل، ۳۰ درصد از مصاحبه‌شوندگان نیز بدون این‌که به چنین تشکلهایی بپیوندند، به‌طور مستقل به فعالیت در این حوزه مشغول هستند. در ادامه به تشریح یافته‌های تحقیق پرداخته‌شده است.

درک و تصور کنشگران نسبت به محیطزیست

سؤال اصلی: کنشگران فعال در عرصه‌ی محیطزیست، چه ادراکی نسبت به محیطزیست دارند؟ یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد که اگرچه کنشگران با یک واقعیت اجتماعی به نام محیطزیست روبرو هستند، ولی این واقعیت توسط همه‌ی آن‌ها به یک صورت فهم نمی‌شود. بنابراین بر اساس یافته‌ها، می‌توان گفت درک و تصور از محیطزیست، برای افراد متفاوت است. فهم افراد با توجه به متغیرهایی چون جنسیت، سن، طبقه اجتماعی، شغل یا تجارب زیسته‌شان متفاوت است.

جدول شماره ۱: کدگذاری باز و محوری تصور و درک کنشگران نسبت به محیطزیست

مقولات اولیه	مفاهیم	گزاره‌ها
ارزش ذاتی محیطزیست	عدم بینش کارکردگرایانه به محیط/ درکی استعلایی از محیطزیست/ما جزئی از محیطزیست هستیم نه آن جزء ما/ برتری کل بر جزء/ وابستگی یک‌طرفه انسان به محیط/...	محیطزیست به نظر من یعنی خود زندگی/مثل هنر برای هنر حفظ محیطزیست هم برای خود محیطزیست باید باشد/ محیطزیست در بطن خود دارای ارزش است/ محیطزیست مام حیات است/...
ادراک مساوات طلبانه	عدم برتری انسان به محیط/ تعامل دوجانبه انسان با محیط/ احقاق حقوق انسان درگرو حق طبیعت/ اثر بومرانگی تعارضات محیطی/...	محیطزیست همه عناصر زنده و غیرزنده اطراف ما را دربار می‌گیرد/ هم انسان و محیطزیست به هم وابسته بوده و در تعامل باهم هستند، انسان و محیطزیست مکمل هم می‌شوند/
توجه به ردپای اکولوژیک	حفظ پایداری محیط/ تأثیرگذاری بر محیط/ حساس به تأثیر محیطزیستی رفتار شخصی/...	از خودم می‌پرسم که فلان کار و خیرم چه تأثیری بر محیط اطرافم می‌گذارد/ هر کنشی از طرف من بر مدار کائنات و طبیعت تأثیر ماندگار دارد/ همه مشکلات محیطزیستی از عملکرد ما ناشی شده است/
نگرش فرامرزی	توجه به جهانی‌شدن/ تطبیق با استانداردهای جهانی/ پیروی از قوانین بین‌المللی/...	درزمینه‌ی محیطزیست نباید خود را محدود به چارچوب‌های جاری کشور کرد/ باید مطابق با استانداردهای جهانی حرکت کرده و از قوانین بین‌المللی پیروی کنیم/ در عصر جهانی‌شدن هر حرکتی بعدی

مقولات اولیه	مفاهیم	گزاره‌ها
		بین‌المللی دارد/ نمی‌توان قانون ملی و سلیقه‌ای برای مسائل جهانی داشت/
تصور تعامل یک‌سویه	محیط‌زیست برای انسان/ تغییرات در محیط‌زیست برای کاربری انسان/ محیط‌زیست برای بقای موجودات/ ...	محیط‌زیست زمینه بقای موجودات را فراهم می‌آورد، نه برعکس/ نیازهای اجتماعی، اقتصادی و فیزیولوژی انسان‌ها از طریق محیط‌زیست برآورده می‌شود/ انسان اشرف مخلوقات است و همه‌چیز برای اوست/ حفظ محیط‌زیست نیز باید در گرو کمک به انسان‌های بعدی باشد نه خود محیط/
نگرش کل‌گرایانه	کل زنجیره حیات/ عدم محدود کردن محیط‌زیست به فضایی خاص/ ...	محیط‌زیست به تمامی چیزهایی که در اطراف ما قرار دارد، زندگی ما را دربر گرفته است و با شیوه زیست ما کنش متقابل دارد، گفته می‌شود/ محیط‌زیست کل هستی را از انسان تا کائنات در بر دارد/ زنجیره حیات انسان به محیط‌زیست در سطح جهانی وابسته است/

جدول ۱ مقولات اولیه اخذ شده از متن مصاحبه‌ها را نشان داده است. در حقیقت در این مرحله از طریق کدگذاری باز و محوری تعدادی از مقولات اولیه چون ارزش ذاتی محیط‌زیست، ادراک مساوات‌طلبانه، توجه به ردپای اکولوژیک، نگرش فرامرزی، تصور تعامل یک‌سویه و نگرش کل‌گرایانه استخراج گردید. در جدول شماره ۲ مقولات ارائه شده در سطح انتزاعی‌تر نشان داده شده و نوع آن‌ها در الگوی نظریه مبنایی نشان داده شده است.

جدول شماره ۲: کدگذاری محوری

ردیف	حوزهی مورد بررسی	مقولات جزئی	مقولات ثانویه	مقوله محوری	نوع مقولات (زمینه‌ای، پیامدی، تعاملی، تعاملی)
۱	ادراکی	ارزش ذاتی محیط زیست	نگرش استعلایی زیست‌محیطی	ادراک محافظتی	تعاملی
۲		تصور مساوات طلبانه			تعاملی
۳		نگرش کل گرایانه			تعاملی
۴		توجه به ردپای اکولوژیک	اثرات بوم‌رانی		پیامدی
۵		نگرش فرامرزی	انسان محوری		فرایندی
۶		تصور تعامل یک‌سویه			تعاملی
۷		ارزش ابزاری محیط‌زیست			تعاملی

آنچه در جدول ۲ نمایش داده شده است، کدگذاری محوری مقولات اخذ شده از مصاحبه‌ها هست که در ادامه به شکلی تفصیلی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

• نگرش استعلایی زیست‌محیطی

نگرش برخی از مصاحبه‌شوندگان نسبت به محیط‌زیست فراتر از نگاهی تک‌ساحتی و ابزاری بوده و نگرشی آتی نگر و جهان‌وطنی به مسأله محیط‌زیست داشتند. نگاه این عده مبتنی تصویری مساوات‌طلبانه بین انسان و محیط‌زیست و یا فراتر از آن ارزش ذاتی دادن به محیط‌زیست است. افراد این گروه بعضاً برای محیط‌زیست ارزش ذاتی قائل هستند و یکی از دغدغه‌های آن‌ها این است که شرایطی را فراهم آورند تا تعادل نظام اطرافشان حفظ گردد و به این دلیل در راستای شناسایی موانع و رفع آن‌ها تلاش می‌کنند. آقای ۵۹ ساله، شاغل در بخش خصوصی می‌گوید:

«برای تداوم شرایط زندگی نسل کنونی و نسل‌های آینده، و از طرفی برای جلوگیری از تخریب محیط‌زیست و حفظ پایداری آن بسیار ضروری است. برای تحقق این امر، پایداری نظام‌های تشکیل‌دهنده محیط‌زیست باید هدف انسان‌ها باشد».

همچنین خانم ۵۱ ساله با تحصیلات کارشناسی ارشد و از فعالان حیطة محیط‌زیست معتقد است:

«محیط‌زیست به نظر من یعنی خود زندگی و لذا در بطن خود دارای ارزش بوده و نباید تنها در ارتباط با انسان‌ها تعریف گردد».

• اثرات بومرنگی

اورلیش بک در کتابی با نام جامعه در مخاطره جهانی معتقد است که تخریب محیط‌زیست دارای اثرات بومرنگی است. به عبارتی اثرات آن برگشت‌پذیر است و همه طبقات و اشخاص را در هر نقطه از جهان و در طول زمان تحت تأثیر قرار می‌دهد. به گفته بک نابرابری‌های مخاطره‌ای دارای اثرات بومرنگی هستند «افراد ثروتمند در جهان که مسئول آلودگی‌ها هستند نیز سرانجام دامنشان گرفتار کرده خود و البته دیگران می‌شود» (بک، ۱۳۸۸: ۱۰). لذا افراد قرارگرفته در این گروه معمولاً کسانی هستند که نگاهی فرامحلی به محیط‌زیست داشته و مسائل را در گستره‌ی جهانی تحلیل می‌کنند و از طرف دیگر نسبت به بازخورد رفتارهای خود در طبیعت هوشیار هستند. این افراد معمولاً در رابطه با مشکلات و مسائلی که برای هر بخش از محیط‌زیست به وجود می‌آید، احساس مسئولیت کرده و اقدامات لازم از جمله اطلاع‌رسانی به مردم، تذکر به مسئولان دولتی، انتشار پوستر، برگزاری کنفرانس و نظایر آن را انجام می‌دهند و در این زمینه‌ها خود را محدود به چارچوب‌های جاری کشور نمی‌کنند، بلکه سعی می‌کنند مطابق با استانداردهای جهانی حرکت کرده و از قوانین بین‌المللی پیروی کنند.

همچنین توجه به ردپای اکولوژیکی در میان افراد این گروه بسیار مشهود بود. این مفهوم نخستین بار توسط ماتیس وکرناگل و ویلیام ریز در دانشگاه بریتیش کلمبیا در کتابی با عنوان "رد پای اکولوژیکی" به کار گرفته شد تا در مورد تأثیری که افراد بر محیط‌زیست و اکولوژی می‌گذارد، هشدار دهد. به اعتقاد این دو اندیشمند، هر فردی به تناسب مقداری که از طبیعت اشغال کرده است، بر آن تأثیر می‌گذارد. مصاحبه‌شوندگان در این گروه، معتقدند که به اثر حضور خود و فعالیت‌هایی که در محیط‌زیست انجام می‌دهند، توجه دارند. درواقع حساسیت ویژه‌ای نسبت به حرکات و نوع رفتارشان دارند تا آسیبی از جانب آن‌ها محیط را تهدید نکند. خانم ۳۷ ساله، دارای مدرک کارشناسی و با شغل روزنامه‌نگاری بیان می‌کند:

«همیشه سعی می‌کنم این سؤال را از خودم بپرسم که فلان کار و خبرم چه تأثیری بر محیط اطرافم و یا افراد دیگر جامعه می‌گذارد؟ این‌طوری بیشتر حواسم را جمع می‌کنم».

درمجموع این دو دسته از مقولات را می‌توان در یک دسته‌بندی کلی‌تر نگرش خاص‌گرایانه تقسیم‌بندی کرد. به اعتقاد افراد این گروه، محیطزیست دارای ارزشی ذاتی است که جایگاهی مستقل از برآورده ساختن نیازهای انسان دارد.

• انسان‌محوری

در مباحث محیطزیستی، انسان‌محوری به دنبال رهیافتی مدیریتی نسبت به منابع محیطزیستی است و دلخوش به این باور است که بدون هرگونه دگرگونی بنیادی در ارزش‌های کنونی یا الگوهای تولید و مصرف می‌توان مسائل محیطزیستی را از میان برداشت. در این رویکرد محیطزیست تا زمانی دارای ارزش است که اولاً توسط انسان مهار شود و در ثانی برای رفع حواجی و نیازهای انسان مورد بهره‌برداری قرار گیرد. لذا انسان دارای ارزش و محیطزیست دارای کاربرد می‌شود. تعامل یک‌سویه با محیطزیست و به نفع انسان نتیجه اجتناب‌ناپذیر چنین تفکری است که سبب می‌شود توجه به محیطزیست هم تنها در پرتو کارکرد آن معنا یابد. دابسون نیز به در این زمینه به عقیده زیست‌بوم‌گرایان اشاره می‌کند که معتقدند یکی از دلایل مراقبت افراد از محیطزیست، به خاطر مصلحت خودشان است (دابسون، ۱۳۸۸: ۳۵). خانم ۵۳ ساله با تحصیلات کارشناسی در این زمینه معتقد است:

«محیطزیست زمینه بقای موجودات را فراهم می‌آورد، نه برعکس. به عبارتی، نیازهای اجتماعی، اقتصادی

و فیزیولوژی انسان‌ها از طریق محیطزیست برآورده می‌شود.»

عوامل و دلایل مؤثر بر شکل‌گیری درک و تصور کنشگران نسبت به محیطزیست

سؤال: چه عواملی بر درک و تصور کنشگران نسبت به محیطزیست تأثیرگذار است؟
در این بخش، به عوامل و نهادهایی که باعث شکل‌گیری ذهنیت خاص فعالان محیطزیست شده، اشاره می‌شود. ارزیابی یافته‌ها نشان می‌دهد که گرایش به محیطزیست از عوامل مختلفی ناشی می‌شود که مربوط به خود فرد یا عوامل بیرونی است. این موارد در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول شماره ۳: مقولات اولیه عوامل و دلایل مؤثر بر شکل‌گیری درک و تصور کنشگران نسبت به محیطزیست

مقولات	مفاهیم	نمونه عبارت
دلایل شخصی	علاقه‌مندی نهادینه‌شده از کودکی/ تجربیات سفر/ ارتباط با دوستان	یک علاقه‌ای از همان بچگی در من وجود داشت که رفته‌رفته بیشتر می‌شد/ در برنامه‌های محیط‌زیستی که در کوه تشکیل می‌شود شرکت می‌کنم/ ...
رشته تحصیلی	رشته تحصیلی دبیرستان/ رشته تحصیلی دانشگاه/ کلاس‌های فوق‌برنامه	حین تحصیل به کتاب‌های زیست‌شناسی گرایش زیادی پیدا کردم و از طریق آن به محیط‌زیست علاقه‌مند شدم/ در دانشگاه ما انجمن محیط‌زیست خیلی فعال بود/ رشته منابع طبیعی که خواندم مرا به محیط‌زیست علاقه‌مند کرد/...
علاقه به طبیعت	علاقه به حیوانات/ علاقه به حیات وحش/ علاقه به جنگل و دریا/ کسب آرامش از طبیعت	در کودکی خیلی به حیوانات علاقه داشتم/ الان به خاطر علاقه به حیوانات در شاخه یوزپلنگ فعالیت می‌کنم/ بیشترین آرامش خودم را در شمال از طبیعت دریا و جنگل می‌گیرم/ عاشق طبیعت کویر هستم/ عمیق شدن در طبیعت من را یاد خدا میندازه/...
مطالعه و تحقیق	گردش در سایت‌های اینترنتی/ مطالعات تخصصی/ مطالعات تفریحی/ کسب اطلاعات عمومی	در این چند سال اخیر مدام بین سایت‌های زیست‌محیطی و کتب مرتبط، جستجو می‌کردم/ همیشه برنامه‌های مستند محیط‌زیستی را دنبال می‌کنم/ من ماهیانه اشتراک مجله محیط‌زیست را دارم و مطالعه می‌کنم/ در بخش تخصصی محیط‌زیست روزنامه ای خبرنگار هستم/...
نگاه انتقادی	انتقاد به مسائل کشور/ انتقاد به دولت/ انتقاد به مردم	نسبت به اتفاقات پیرامونم، سوال و انتقاد داشتم. از جمله محیط‌زیست/ یکی از انتقاداتی که همیشه به دولت داشتم بی توجهی به مسائل محیط‌زیستی بوده است/ نمی‌شود عاشق محیط‌زیست بود و به رفتار مردم انتقاد نداشت...
نهاد خانواده	تربیت خانوادگی/ علاقه‌مندی والدین/ ارتباط با زادگاه والدین	حرف‌ها و رفتارهای والدینم خیلی در گرایش من به سمت محیط‌زیست مؤثر بود/ خانواده من شمالی و اهل طبیعت هستند/ همیشه پدرم درباره احترام به طبیعت به من گوشزد می‌کرد/ برادرم فعال محیط‌زیست بود/...

مقولات	مفاهیم	نمونه عبارت
اقتضائات شغلی	ارتباطات شغلی مستقیم/ ارتباطات شغلی تصادفی/	شغل مهندسی سدسازی، مرا بیشتر از قبل به محیطزیست حساس تر کرد/ از طریق مهندسی کشاورزی با طبیعت أخت شدم/ با ویرایش صفحات محیطزیستی در روزنامه به این مسائل علاقه مند شدم/
گروه دوستان و همالان	دوستان دوستدار محیطزیست/ دوستان فعال در محیطزیست	در دوره دبیرستان، یکی از دوستان صمیمی‌ام عضو یکی از تشکل‌های زیست‌محیطی شد و من هم یکی دوبار با او در جلسات‌شان شرکت کردم و همان اتفاقات، مسیر زندگی‌ام را به این سمت تغییر داد/ با دوستانم هر زمان به کوه برویم زباله ها را جمع می کنیم/ دوستان زیادی در انجمن های محیطزیستی دارم/...
عوامل فرهنگی	مسئولیت پذیری در قبال آیندگان/ پیشرفت علم و ارتباطات/ احترام به حقوق دیگران/ توجه به هویت فرهنگی/ تبادلات فرهنگی/ همراهی با جامعه جهانی	خیلی افسوس می‌خوردم که از ما قرار است چه چیزی برای نسل آینده بماند/ از طریق شبکه جهانی همه اطلاعات محیطزیستی را می توان دریافت کرد/ طبیعت یعنی دور شدن از منیت و سخاوت برای دیگران و محیط/ از طریق عضویت در شبکه جهانی حمایت از آب در محیطزیست فعال هستم و اطلاعات کسب می کنم/...
آموزش و پرورش	گنجاندن مباحث محیطزیستی در دروس/ همکاری انجمن ها با آموزش و پرورش/ عملکرد معلمین/	نظام آموزش پرورش اگر برنامه‌ریزی منظمی برای آموزش در زمینه محیطزیست داشته باشد، می‌تواند پایه‌گذار تشکیل اصناف زیست‌محیطی شود/ بعد از والدین، معلمین بهترین کسان برای آموزش محیطزیست هستند/ انجمن های محیطزیست باید شعبه در مدارس داشته باشند/...
رسانه جمعی	دیداری/ شنیداری/ مکتوب/	من و چند تن از دوستانم که عضو یک تشکلی بودیم، برخی مناطق جنوبی کشور را در حوزه محیطزیست فیلم‌برداری و مستندسازی کردیم/ تبلیغات شهری و بیلبوردها در رابطه با محیطزیست آدم را مجبور به تفکر می کند/ ...

مقولات	مفاهیم	نمونه عبارت
تشکل‌های مردم نهاد	عضویت در تشکل‌ها/ تأسیس تشکل محیط‌زیستی	در سال ۷۴ از طریق آگهی روزنامه با فعالیت‌های اولین تشکل محیط‌زیستی در ایران آشنا شدم که نشستی برای معرفی خودشان برگزار کرده بودند/ عضو هیئت مدیره و هیئت امنای تشکل محیط‌زیستی هستم/ ...

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، مقولات اولیه اخذشده از متن مصاحبه‌ها نشان داده شده است. در حقیقت در این مرحله عوامل و دلایل مؤثر بر شکل‌گیری درک و تصور کنشگران نسبت به محیط‌زیست بررسی شده است. در سطح خرد می‌توان به عوامل فردی (مانند دلایل شخصی و علاقه به طبیعت)، در سطح متوسط به تأثیر نهادهای اجتماعی نظیر خانواده (مانند تربیت خانوادگی، علاقه‌مندی والدین و ارتباط با زادگاه والدین) و در سطح کلان نیز به عوامل فرهنگی، نقش رسانه‌ها و نظایر آن اشاره کرد. در ادامه مقولات ارائه شده در سطح انتزاعی‌تر نشان داده شده و نوع آن‌ها در الگوی نظریه مبنایی نشان داده شده است.

جدول شماره ۴: کدگذاری محوری عوامل و دلایل مؤثر بر شکل‌گیری درک و تصور کنشگران نسبت به محیط‌زیست

ردیف	حوزه مورد بررسی	مقولات جزئی	مقولات اولیه	مقوله محوری	نوع مقولات (زمینه‌ای، تعاملی، پیامدی)
۱	زمینه ادراک‌پذیری	رشته تحصیلی	شرایط بیرونی	تعامل عاملیت و ساختار در ادراکات محیط‌زیستی	زمینه‌ای
۲		نگاه انتقادی			پیامدی
۳		مطالعه و تحقیق			تعاملی
۴		علاقه به طبیعت	علائق فردی		تعاملی
۵					
۶		نهاد خانواده	جامعه‌پذیری		زمینه‌ای
۷		گروه دوستان و همسالان	دوران کودکی		زمینه‌ای

ردیف	حوزه مورد بررسی	مقولات جزئی	مقولات اولیه	مقوله محوری	نوع مقولات (زمینه‌ای، تعاملی، پیامدی)
۸		اقتضائات شغلی	شرایط محیطی		زمینه‌ای
۹		عوامل فرهنگی	تأثیر انفعالی		زمینه‌ای
۱۰		آموزش و پرورش			زمینه‌ای
۱۱		رسانه جمعی			تعاملی
۱۲		تشکل‌های مردم‌نهاد	مشارکت فعال		تعاملی

آنچه در جدول بالا نمایش داده شده است، کدگذاری محوری مقولات اخذ شده از مصاحبه‌ها هست که در ادامه به شکلی تفصیلی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

• شرایط بیرونی

در سطح خرد می‌توان به شرایطی اشاره داشت که بر نوع نگرش زیست‌محیطی افراد تأثیرگذار بوده است. در اینجا مراد از شرایط بیشتر بر عوامل بیرونی است. از جمله رشته‌ی تحصیلی و نگاه انتقادی. عده‌ای از کنشگران، رشته‌ی تحصیلی‌شان را در گرایش خود به محیط‌زیست دخیل می‌دانند. البته همان‌طور که از شواهد پیداست، تأثیرگذاری رشته‌ی تحصیلی در کنار مؤلفه‌های دیگری چون شغل و شیوه‌ی زندگی بروز پیدا می‌کند و به تنهایی - به جز در اندکی موارد- نقش اساسی ندارد.

برای مثال، آقای ۳۰ ساله که دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد است، می‌گوید:

«رشته‌ام نقش بزرگی در گرایش من به حوزه محیط‌زیست داشته است، شاید اگر در رشته دیگری

تحصیل می‌کردم، به این اندازه نسبت به محیط اطرافم احساس مسئولیت نمی‌کردم. از این بابت خیلی

خوشحالم».

برخی نیز به شرایط کشور و نظام انتقاداتی داشتند و لذا برخی مصاحبه‌شوندگان بیان می‌کردند به خاطر دید انتقادی‌ای که به مسائل کشور دارند، به محیط‌زیست و مسائل آن توجه ویژه‌ای نشان می‌دهند. این افراد معمولاً نگاه

نقادانه‌ای به برنامه‌های دولتی دارند و معتقدند برای رسیدن به پایداری محیط، باید برنامه‌هایی با ثبات در کشور طراحی و اجرا شوند. خانم ۵۹ ساله با مدرک دکترا و کارمند بخش خصوصی، بیان می‌کند:

«نسبت به اتفاقات پیرامونم، سؤال و انتقاد داشتم. در رابطه با مسائل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشور و به خصوص وقتی وارد دانشگاه شدم، دایره‌ی انتقاداتم به مسائل روز دنیا هم کشیده شد و بیشتر از همه روی محیط‌زیست حساسیت‌های ویژه‌ای پیدا کردم».

• علائق

در رابطه با علائق، فرض بر این شد که افراد بااراده فردی و به‌دوراز اجبار اجتماعی و برحسب علائق و خواسته‌های شخصی خود به محیط‌زیست توجه می‌کنند. این علائق از عوامل مختلفی از جمله مطالعات و تحقیقات حاصل شده بود. برای مثال، خانم ۳۲ ساله با تحصیلات کارشناسی و شاغل در بخش خصوصی می‌گوید:

«درزمینه‌ی حیات‌وحش خیلی مطالعه می‌کردم و از هر فرصتی که پیش می‌آمد برای این کار بهره می‌گرفتم. هرچقدر که اطلاعاتم بالاتر می‌رفت، بیشتر به محیط‌زیست و حفاظت از آن علاقه‌مند می‌شدم». همچنین برخی از افراد، عنوان می‌کردند به دلیل علاقه‌ای که از کودکی به حیوانات داشتند، وارد این حوزه شدند و کم‌کم نسبت به زوایای دیگر محیط‌زیست، شناخت پیدا کردند. به عبارتی، علاقه به بخشی از محیط‌زیست، آن‌ها را جذب دنیای بزرگ‌تری کرده که اکنون در آن فعال هستند.

خانم ۳۸ ساله، کارمند و دارای مدرک کارشناسی می‌گوید:

«یکی از آرزوهای من این بود که درزمینه‌ی مراحل تکامل انسان‌ها، حقوق حیوانات، گونه‌های جانوری و شناخت محیط‌زیست ملی و بین‌المللی فعالیت کنم. به خاطر همین الان، همه کار و زندگی‌ام، وقف این حوزه شده است».

• جامعه‌پذیری دوران کودکی

در سطح میانه دو دسته دیدگاه قابل مقوله‌بندی بود، جامعه‌پذیری دوران کودکی و شرایط محیطی که هر یک خود دارای زیرمجموعه‌هایی است. به اعتقاد کنشگران، نهاد خانواده یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین نهادهایی است که بستر لازم برای ایجاد ارتباط بین افراد و جامعه را فراهم می‌آورد. شیوه برخورد والدین با محیط‌زیست و روش‌هایی که برای تربیت فرزندانشان در پیش می‌گیرند، یکی از عوامل تأثیرگذار در گرایش فرزندان به این حوزه است بروس کوئن نیز، اجتماعی شدن را فراگردی می‌داند که انسان‌ها از طریق آن، شیوه‌های زندگی جامعه‌شان را یاد می‌گیرند و آمادگی

لازم برای عضویت در یک جامعه را کسب می‌کنند (کوئن، ۲۰۱۴: ۷۴). بنابراین نحوه تربیت والدین و برخوردهای آن‌ها با محیطزیست، روی رفتارهای فرزندان‌شان تأثیرگذار است.

در این زمینه خانم ۲۸ ساله با تحصیلات دیپلم که عضو یکی از تشکل‌های مردمی است، می‌گوید:

«حرف‌ها و رفتارهای والدینم خیلی در گرایش من به سمت محیطزیست مؤثر بود، چون تا جایی که می‌توانستند ما را راهنمایی می‌کردند تا مراقب رفتارهای خودمان در طبیعت و محیطزیست باشیم».

همچنین یکی دیگر از راه‌های اجتماعی شدن، ارتباط فرد با دوستان هم سن و سال خویش است که مصاحبه‌شوندگان به این امر نیز اشاره داشتند. برخی از آن‌ها از طریق دوست‌شان برای اولین بار با فعالیت‌های کنشگران محیطزیست آشنا شده و به این حوزه علاقه پیدا کرده‌اند. در این زمینه آقای ۵۱ ساله با تحصیلات دیپلم و روزنامه‌نگار می‌گوید:

«من و چند نفر از دوستانم برنامه رفتن به کوه داشتیم، وقتی در طول مسیر مدام با زباله‌ها برخورد می‌کردیم، خیلی افسوس می‌خوردیم. کم‌کم این حساسیت‌مان شکل جدی‌تری به خود گرفت و تصمیم گرفتیم از دفعات بعد کیسه‌زباله بیاوریم و جلوی خود مردم، زباله‌هایشان را جمع کنیم. این اتفاق، ما را به محیطزیست بیشتر علاقه‌مند کرد و تأثیراتی هم روی برخی مردم گذاشت».

• شرایط محیطی

در محیط اجتماعی افراد، بعد از دوران کودکی و جمع خانواده و دوستان، می‌توان شرایط کاری و تعامل با همکاران را از مهم‌ترین عوامل دانست که سبب تغییر نگرش در افراد می‌شود. اقتضات شغلی می‌تواند حساسیت‌های خاصی را نسبت به محیطزیست ایجاد کند، به طوری که در بسیاری از مشاغل، کدها و نشانه‌های ویژه‌ای وجود دارد که افراد را نسبت به این حوزه حساس‌تر می‌کند.

تأثیر شغل به دو صورت، خود را نشان می‌دهد. از یک‌طرف نوع شغل در گرایش افراد به محیطزیست مؤثر است، یعنی توجه به محیطزیست، در ذات شغل‌های این‌چنینی نهفته است و هیچ‌گیزی از آن نیست و از طرف دیگر کنشگران به خاطر تأثیرگذاری بیشتر در حوزه‌ی محیطزیست به‌طور عمد، حرفه‌ی خاصی را دنبال می‌کنند که توجه به محیطزیست در آن حرفه، به‌طور تصادفی ایجاد می‌شود و روزنامه‌نگاری یکی از این مشاغل است. در این زمینه، آقای ۵۵ ساله روزنامه‌نگاری با تحصیلات دیپلم می‌گوید:

«از سن نوجوانی وارد تشکل‌های زیست‌محیطی شدم و رفته‌رفته فعالیت‌هایم جدی‌تر شد و در نهایت به این نتیجه رسیدم که فقط از طریق روزنامه‌نگاری می‌توانم مردم و مسئولان را از وقایع دنیای محیطزیست آگاه کنم و حرف‌های انتقادی خودم را بزنم. با این‌که فضای جامعه، زیاد اجازه این کار را نمی‌دهد، ولی من کار خودم را می‌کنم».

• تأثیر انفعالی

در سطح کلان نیز عوامل مختلفی مدنظر افراد مصاحبه‌شونده بود. در این سطح، کنشگران به نهادهای اصلی جامعه و تأثیراتی که هریک از آنها می‌توانند داشته باشند، نظیر عوامل فرهنگی، نهاد آموزش و پرورش، دروس دانشگاهی و رفتار اساتید، نقش رسانه‌های جمعی، تشکل‌های مردمی و نحوه تولید و مصرف جوامع سرمایه‌داری اشاره کردند. در این زمینه در سطح کلان دو کد محوری تحت عنوان تأثیر انفعالی و مشارکت فعال مدنظر قرار گرفت. منظور از تأثیر انفعالی شرایطی بود که افراد معمولاً قادر به دخل و تصرف در آن نبوده و لذا به شکلی انفعالی از آن تأثیر می‌پذیرند. برای مثال عامل فرهنگ و ارتقای فرهنگی یکی از این موارد بود.

تقریباً می‌توان گفت همه مصاحبه‌شوندگان، به نقش انکارناپذیر سیستم آموزشی کشور بر آگاهی‌شان اذعان دارند. اغلب آنها معتقدند که اگر آموزش و پرورش، برنامه‌ی مدونی در زمینه‌ی محیط‌زیست در طرح دروس خود بگنجانند، به‌طور قطع، باعث نهادینه شدن برخوردهای مطلوب با محیط‌زیست خواهد شد و هرچه این آموزش‌ها از سنین پایین‌تر و حتی از مهدکودک‌ها شروع شود، تأثیر دوچندان خواهد داشت. تعداد زیادی از اعضا یا مؤسسان تشکل‌های زیست-محیطی، از تجارب خود در زمینه‌ی برنامه‌هایی صحبت کردند که از طریق مدارس برای بچه‌ها برگزار شده و نتایج تأثیرگذاری داشته است.

برای مثال خانم وبلاگ‌نویس، ۴۱ ساله با تحصیلات فوق‌دیپلم می‌گوید:

«از طریق تشکلی که در آن عضو هستم، به مدارس می‌رویم و آموزش‌های لازم را به دانش‌آموزان انتقال

می‌دهیم. تأثیر آموزش‌ها، فوق‌العاده است. به‌خصوص اگر در سنین پایین‌تر اتفاق بیفتد».

البته به گفته‌ی مصاحبه‌شوندگان، بستر همکاری با اداره آموزش و پرورش، به‌راحتی فراهم نمی‌شود و برخی از آنها حتی هفته‌ها یا ماه‌ها زمان صرف می‌کنند تا مجوز آموزش کسب کنند. در این خصوص خانم ۳۰ ساله، با تحصیلات کارشناسی و عضو یکی از تشکل‌ها می‌گوید:

«اگرچه همه فعالان و تشکل‌ها به تأثیر آموزش در مدارس واقف هستند، ولی می‌دانند که باید از هفت‌خان

پیچیده اداری جان سلامت به در برند. تشکل ما برای گرفتن مجوز ۱۰ ساعت آموزش برای یکی از مدارس

اطراف تهران، مسیر دشواری را طی کرد».

به اعتقاد کنشگران، یکی دیگر از نهادهای تأثیرگذار در ارتقاء آگاهی‌شان، رسانه‌ها هستند که به‌صورت دیداری، شنیداری و مکتوب قابل‌استفاده‌اند. یافته‌های مستخرج از مصاحبه‌ها نشان داد، تلویزیون از طریق برنامه‌های متنوعی مثل تولید و پخش فیلم، سریال، آگهی‌های بازرگانی و انیمیشن و همچنین پوشش دادن کنفرانس‌ها و نشست‌های

داخلی و خارجی مربوط به محیط‌زیست، مصاحبه با مهره‌های اصلی فعالان محیط‌زیست، نظرخواهی از مردم و انواع دیگر برنامه‌های دیگر، در آگاه شدن آن‌ها نقش مؤثری ایفا کرده است.

آقای ۶۱ ساله‌ای که بازنشسته‌ی بخش خصوصی و دارای تحصیلات دیپلم است، می‌گوید:

«من و چند تن از دوستانم که عضو یک تشکلی بودیم، برخی مناطق جنوبی کشور را فیلم‌برداری و مستندسازی کردیم و فیلم را برای نمایش به صداوسیما تحویل دادیم. جالب بود مردم محلی خیلی دوست داشتند منطقه و شیوه زندگی خود را در قالب فیلم تماشا کنند و استقبال خوبی کردند، طوری که بعدها خودشان، زمام خیلی از امور را به دست گرفتند تا از محیط منطقه‌شان بهتر محافظت کنند».

در رابطه با مشارکت فعال در مصاحبه‌ها، حضور افراد در تشکل‌های مردم‌نهاد مطرح گردید. عده‌ای از کنشگران، پیوستن به تشکل‌های زیست‌محیطی، شرکت در اردوهای محیطی و یا تأسیس تشکل مستقل را به‌عنوان عوامل آگاهی بیشتر خود در این زمینه ذکر کرده‌اند. عضویت در این تشکل‌ها، هویت اجتماعی خاصی را ایجاد می‌کند و معمولاً تشکل‌هایی که در زمینهٔ محیط‌زیست فعالیت می‌کنند، باعث ایجاد نوعی هویت ملی می‌شوند، چون اعضای چنین تشکل‌هایی، در ورای خواست‌های فردی و شخصی‌شان عمل می‌کنند. در این زمینه آقای ۶۰ سالهٔ مستندسازی با تحصیلات کارشناسی می‌گوید:

«زآنجا که محیط‌زیست خیلی گسترده است و مسائل آن در شاخه‌های مختلفی مطرح می‌شود، تشکل‌ها می‌توانند نقش مؤثری در آگاه شدن بقیه افراد جامعه داشته باشند و در زمینه‌های گوناگون، راهنمای مردم باشند».

استراتژی‌های کنشگران برای بهبود وضعیت محیط‌زیست

سؤال: کنشگران چه استراتژی‌هایی را برای بهبود وضعیت محیط‌زیستی در پیش می‌گیرند؟

کنشگران بنا به تجاربی که در اثر فعالیت‌های زیست‌محیطی خود به دست آورده‌اند، به ارائه‌ی برخی پیشنهادها جهت بهتر شدن وضعیت پرداختند که می‌توان آن‌ها را در دو دسته استراتژی‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت جای داد که مورد اخیر در اشکال فرهنگی و سازمانی دسته‌بندی می‌شود. استراتژی‌های کوتاه‌مدت عمدتاً دربرگیرنده فعالیت‌های فردی است، حال آن‌که استراتژی‌های بلندمدت، بیانگر نگاه‌های ساختاری به قضیه است و به نظر می‌رسد در این ارتباط، نیاز به یک عزم ملی داریم.

شکل شماره ۵: مقولات اولیه استراتژی‌های کنشگران برای بهبود وضعیت محیط‌زیست

مقولات	مفاهیم	نمونه عبارت
اجرای قانون	بندها و مفاد قانونی، برخورد قانونی، جرائم نقدی و غیرنقدی	برخی اوقات باید به تنبیه عملی مردم پرداخت/ لازم است یکسری جریمه‌هایی برای متخلفین در نظر گرفته شود/ مثل قوانین رانندگی جریمه نقدی بگذارند/ قانون باید سختگیری کند
قدرت اجرایی	زمینه‌سازی برای رفتارهای داوطلبانه، قدرت یافتن فعالان، حمایت قانونی از فعالان،	باید زمینه را برای انجام فعالیت‌های داوطلبانه مردم فراهم کنیم/ به فعالان باید دامنه فعالیت قانونی وسیع تری داده شود/ فعالان محیط‌زیست باید حمایت شوند/...
الگوسازی	الگوبرداری از افراد موفق، توجه به الگوهای موفق در جهان، الگوبرداری از انجمن‌های موفق	باید فعالان و شخصیت‌های برجسته این حوزه شناسایی و معرفی شوند و از نظرات‌شان در عمل استفاده شود/ باید الگوهای موفق در جهان را به مردم معرفی کرد/ باید در جشن‌های سالانه از انجمن‌ها و فعالان برتر تقدیر شود/...
توسعه‌ی اکوتوریسم	مشارکت‌های محلی، برگزاری کارگاه‌های اکوتوریسم، اعطای گواهی‌نامه تورهای محلی به محلی‌ها	هیچ جایی را بدون علاقه و مشارکت افراد آن منطقه نمی‌توانیم حفظ کنیم/ اگر مردم محلی اطلاعات لازم را داشته باشند بهتر از هر کس دیگری می‌توانند مراقب منطقه‌شان باشند/ باید کارگاه‌هایی باشد که به توریسم یاد دهد از محیط‌زیست مراقبت کند/ باید از مدیریت تورهای محلی حمایت کرد/...
توسعه شهروندی کارآمد	فرهنگ‌سازی عمومی، مشارکت مردمی، بر ساخت کردن مسأله،	باید در برخی نگرش‌ها، ارزش‌ها و ساختارهای کشور، اصلاحات اساسی انجام گیرد/ باید به مردم محلی اجازه مانور داد/ رسانه در اطلاع رسانی مکرر نقش مهمی دارد/...
سرمایه گذاری آموزشی	تربیت توسعه یار در مدارس، ایجاد کمیسیون محیط‌زیست در مدارس	باید آموزش را حتی از مهدکودک‌ها شروع کرد/ خیلی از برنامه‌ها را می‌توان در مدارس پیاده کرد/ باید انجمن‌های مدرسه ای محیط‌زیستی رونق بگیرد/...

آنچه در جدول بالا نمایش داده شده است، مفاهیم اولیه اقتباس شده از متن مصاحبه‌ها است و به موارد مهمی به عنوان استراتژی عملکردی کنشگران فعال در عرصه محیط‌زیست اشاره دارد. از جمله مهمترین این مفاهیم عبارت است از سرمایه‌گذاری آموزشی، توسعه شهروندی کارآمد، توسعه اکوتوریسم، اجرای قانون و موارد دیگر که در جدول ۵ به تفکیک نشان داده شده است. کدگذاری محوری مقولات اخذ شده از مصاحبه‌ها در ادامه در قالب جدول ۶ در سطحی انتزاعی‌تر نشان داده شده است.

جدول ۶: کدگذاری محوری استراتژی‌های کنش‌گران برای بهبود وضعیت محیط‌زیست

ردیف	حوزه‌ی مورد بررسی	مقولات جزئی	مقولات اولیه	مقوله محوری	نوع مقولات (زمینه ای، تعاملی، پیامدی)
۱	راهکارهای ارتقای محیطی	اجرای قانون	اجبار و	نهادگرایی نهادینه شده	تعاملی
۲		قدرت اجرایی فعالان	اقتدار		تعاملی
۳		رشد اکوتوریسم	توسعه فرهنگی		تعاملی
۴		توسعه شهروندی			تعاملی
۵		سرمایه گذاری آموزشی	توسعه آموزشی		تعاملی
۶		الگوسازی			تعاملی

در ادامه مقولات اخذ شده از کدگذاری باز و محوری به تفکیک بررسی و توضیح داده خواهد شد.

• اقتدار و اجبار

استفاده از راهکار اقتدار و اجبار از مهمترین پیشنهاداتی بود که توسط کنش‌گران و فعالان محیط‌زیستی مطرح شد. اگرچه بر این عامل تأکید داشتند اما باید در نظر داشت که اقتدار اگر در کنار دیگر عوامل قرار نگیرد، می‌تواند تنها به

عنوان راه کاری کوتاه مدت در نظر گرفته شود. خانم ۴۰ ساله، با تحصیلات دیپلم و یکی از فعالان شاغل در بخش خصوصی در این رابطه می گوید:

«برخی اوقات باید به تنبیه عملی مردم پرداخت. به نظر من لازم است یکسری جریمه‌هایی برای متخلفین در نظر گرفته شود تا شاید مثل بحث بستن کمر بند، بحث‌های مربوط به محیط زیست نیز جا بیفتند».

• توسعه‌ی فرهنگی - آموزشی

راه کارهایی که بتواند در بلندمدت نتیجه بخش باشد، اصلاحاتی در فرهنگ و ساختارهای کشور است. کنش‌گران معتقدند مهم‌ترین تغییرات در زمینه‌ی محیط زیست، باید از بخش فرهنگی شروع شود. برخی از استراتژی‌های آن‌ها در زمینه توسعه‌ی فرهنگی عبارتند از: سرمایه‌گذاری آموزشی، فرهنگ‌سازی عمومی، به مشارکت طلبیدن مردم، ایجاد رسانه‌های تخصصی، درونی کردن حساسیت مردم، پرهیز از نگاه جنسیتی، تربیت توسعه‌یاری در مدارس و سطح جامعه، آموزش محیط‌بانان، هماهنگی با قوانین طبیعت، آموزش اجرای صنعت کمپوست در منازل، ایجاد کمیسیون محیط زیست در مدارس. برای مثال خانم ۵۸ ساله‌ای که مدرس دانشگاه و دارای مدرک دکتر است، در این رابطه می گوید:

«مهم‌ترین روش، آموزش است. باید آموزش را حتی از مهدکودک‌ها شروع کرد. خیلی از برنامه‌ها را می‌توان در مدارس پیاده کرد و از این طریق، بحث‌ها را در خانواده‌ها نهادینه کرد».

کدگذاری گزینشی

در جدول شماره ۷ کد گذاری نهایی مقوله‌ی هسته مشخص شده است تا از این طریق نسبت نهایی مفاهیم محیط‌زیستی استخراج شده از مصاحبه‌ها مشخص شود و از این طریق نظریه‌ی استخراجی ادراک محیط‌زیستی کنشگران فعال در این عرصه واضح شود.

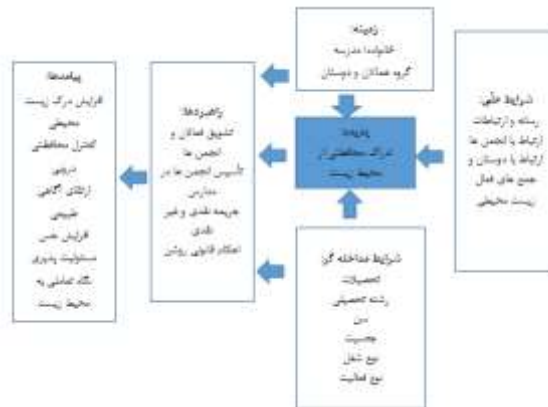
جدول ۷: جدول نهایی کدگذاری‌های باز، محوری و گزینشی

ردیف	حوزه مورد بررسی	مقولات جزئی	مقولات اولیه	مقوله محوری	مقوله هسته
۱		اجرای قانون	اجبار و اقتدار		

ردیف	حوزه مورد بررسی	مقولات جزئی	مقولات اولیه	مقوله محوری	مقوله هسته		
۲	راهکارهای ارتقای محیطی	قدرت اجرایی		نهادگرایی نهادینه شده			
۳		فعالان					
۴		رشد اکوتوریسم	توسعه فرهنگی				
۵		توسعه شهروندی					
۶		سرمایه گذاری آموزشی	توسعه آموزشی				
۶		الگوسازی					
۷	زمینه ادراک‌پذیری	رشته تحصیلی	شرایط	تعامل عاملیت و ساختار در ادراکات محیطزیستی	ادراک محافظتی از محیطزیست		
۸		نگاه انتقادی					
۹		مطالعه و تحقیق	علائق				
۱۰		علاقه به طبیعت					
۱۱		علائق شخصی					
۱۲		نهاد خانواده	جامعه پذیری				
۱۳		گروه دوستان و همالان	دوران کودکی				
۱۴		اقتضائات شغلی	شرایط محیطی				
۱۵		عوامل فرهنگی					
۱۶		آموزش و پرورش	تأثیر انفعالی				
۱۷		رسانه جمعی					
۱۸		تشکل‌های مردم‌نهاد	مشارکت فعال				
۱۹			ارزش ذاتی محیطزیست			نگرش استعلایی زیست‌محیطی	

ردیف	حوزه مورد بررسی	مقولات جزئی	مقولات اولیه	مقوله محوری	مقوله هسته
۲۰	ادراکی	تصور مساوات طلبانه		ادراک محافظتی	
۲۱		نگرش کل گرایانه			
۲۲		توجه به ردپای اکولوژیک	اثرات بومرنگی		
۲۳		نگرش فرامرزی			
۲۴		تصور تعامل یک‌سویه	انسان‌محوری		
۲۵		ارزش ایزاری محیط‌زیست			

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود در مرحله نهایی از کدگذاری، در پس عوامل و شرایط و زمینه‌های موجود در کنش فعالان محیط‌زیست، ادراک محافظتی از محیط‌زیست پدیدار می‌گردد. در حقیقت بررسی کدهای استخراجی بیانگر این بوده است که در شکل‌گیری ادراک محافظتی نسبت به محیط‌زیست عوامل و گزاره‌های زیادی دخیل بوده است. آنچه سیر داستان حفاظت از محیط‌زیست می‌توان نامید برگرفته از عوامل و شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گری است که منجر به کاربست نوعی استراتژی عملکردی در برابر محیط‌زیست شده و در نهایت مفهوم موردنظر تحقیق را شکل می‌دهد. خط سیر داستانی حول مقوله هسته در شکل ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱: مدل نهایی پارادایمی درک و تصور محیطزیستی کنشگران از محیطزیست

۶- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مسائل محیطزیستی به‌عنوان مهم‌ترین مسائل حال حاضر ایران هستند (آینده‌پژوهی ایران؛ ۱۳۹۷). در طول سالیان اخیر تلاش برای افزایش آگاهی شهروندان در حفاظت از منابع محیطزیستی افزایش چشمگیری داشته است. در میان متولیان بر ساخت مسائل محیطزیستی، فعالان حوزه محیطزیست در سمن‌های دارای نقش مهمی در این زمینه هستند. به‌گونه‌ای که نظریه‌پردازان مهم اجتماعی در حوزه محیطزیست از جمله اولریش بک (۱۳۸۸) مهم‌ترین جایگاه برای حفاظت از جامعه در مخاطرات جهانی را به سمن‌ها داده‌اند. شناخت شیوه فهم و ادراک کنشگران فعال در عرصه محیطزیست به‌مثابه مهم‌ترین بر ساخت‌کنندگان مسائل این حوزه می‌تواند نمایانگر تصویری از ادراک و برداشت سایر افراد جامعه از مسائل محیطزیستی باشد. بر این اساس هدف اصلی این پژوهش شناخت درک محیطزیستی کنشگران فعال در سمن‌های تخصصی محیطزیست بوده است. برای این منظور با رویکرد کیفی و استفاده از روش نظریه‌مبنایی دلایل شکل‌گیری این ادراک و راهکارهای افزایش آگاهی محیطزیستی از دیدگاه آن‌ها مورد بررسی قرار گرفت. با این هدف نمونه‌گیری به شیوه نمونه‌گیری هدفمند با استفاده از دو معیار «تنوع» و «رسیدن به نقطه اشباع نظری» انجام گرفت و طی آن با ۴۰ نفر از این افراد مصاحبه نیمه عمیق به عمل آمد. در این پژوهش، دلایل و عوامل مؤثر بر گرایش‌ها افراد و راهکارهای پیشنهادی ایشان در مورد مسائل محیطزیست مورد واکاوی قرار گرفت.

یافته‌های تحقیق بیانگر درک و تصور نگرش استعلایی محیطزیستی و اثرات بومرانی و همچنین نگرش انسان‌محوری و جامع‌نگرانه فعالان محیطزیست بوده است. در حقیقت کنشگران به دلیل فعالیت مستمرشان در زمینه‌ی محیطزیست، به ارزش حیاتی آن کاملاً واقف بوده و بدین امر اذعان داشتند که زندگی تمام موجودات وابسته به سلامت و پایداری محیطزیست بوده و سهم برابری به همه موجودات در بهره‌برداری از محیطزیست می‌دهند. در حقیقت فعالان در سمن‌های محیطزیستی دارای رویکرد فراتر از فایده‌گرایی محیطزیستی بودند و برای تسری این رویکرد در بین شهروندان جامعه تلاش می‌کردند. بر این اساس می‌توان گفت تحت نگاه خاص‌نگر، با کنشگرانی مواجه هستیم که علاوه بر بینش اخیر، به خاطر نوع کنش‌شان در حوزه‌های تخصصی محیطزیست نگاه تخصصی‌تری نسبت به محیطزیست و مسائل آن دارند.

این وضعیت برحسب شرایط فعالیت و علائق فردی آن‌ها از جمله رشته‌ی تحصیلی و علاقه به حیوانات ایجاد شده است که زمینه‌ساز نوع نگاه انتقادی به رفتار فایده‌گرایانه و مصرفی به محیط شده است.

چنانچه برخی از فعالان، به دلیل علاقه‌ای که از کودکی به محیط‌زیست داشتند یا به دلیل شرایط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی حاکم بر کشور، اکثر مسائل را با دیدی انتقادی می‌نگرند که محیط‌زیست هم یکی از آن‌هاست. در پاره‌ای موارد نیز به دلیل شیوه جامعه‌پذیری این گروه از افراد در دوران کودکی بوده است. نتایج بیانگر این بود که خانواده یکی از مهم‌ترین نهادها برای التزام افراد به رویکردهای حفاظتی به محیط‌زیست است. خانواده شکل اصلی الگوی زیست افراد و نگرش آن‌ها به محیط را رقم‌زده و به گذار آن‌ها به سمت مشارکت فعال در عرصه‌ی فعالیت‌های محیط‌زیستی اثرگذار بوده است. تأثیر شغل و دوستان در سطح بعدی اهمیت قرار داشت. این بستر ارزشی در محیط اولیه و ثانویه زیست افراد در کنار فعالیت‌نهادهایی چون نهاد آموزش پرورش، رسانه‌های جمعی و تشکل‌های مردمی رویکرد حفاظتی از محیط‌زیست را بیش‌ازپیش تقویت کرده بود.

این یافته‌ها در تحقیقات اوکیو و لویز (۲۰۲۳) نیز نشان داده‌شده بود. چنانچه آن‌ها در تحقیق نشان دادند نگرش‌ها و رفتارهای محیط‌زیستی شهروندان اتحادیه اروپا برحسب محرک‌های زمینه‌ای که مبتنی بر آموزش‌های درون خانواده و مدرسه بوده است باهم متفاوت است. در حقیقت اگرچه همسویی بین محیط اولیه و ثانویه منجر به افزایش تمایلات حفاظت از محیط‌زیست بوده است بااین‌حال افرادی که در محیط اولیه یعنی خانواده باورهای درونی شده‌ای برای حفاظت از محیط داشتند، دارای نگرش‌های حفاظتی بالاتری بودند. این داده‌ها در تحقیق چانگ یون و همکارانش (۲۰۲۲) نیز مورد تأیید بوده است. یافته‌ها آن‌ها روابط بین ارزش‌ها، باورها و هنجارهای شخصی افراد را که رفتار سازگار با محیط‌زیست و حمایت از گردشگری پایدار را پیش‌بینی می‌کرد، تأیید کرد. هانگ گوئین ۱ و همکاران (۲۰۲۱) نیز نشان دادند که خانواده و آموزش اولیه اهمیت زیادی در پذیرش رفتار حفاظتی در برابر محیط‌زیست خواهد داشت. افراد برحسب رویکردهای حفاظتی و ارزشی که نسبت به محیط‌زیست داشتند راهکارها و استراتژی‌های مختلفی برای حفاظت از محیط‌زیست در پیش‌گرفته بودند. آن‌ها در این رابطه به مواردی چون افزایش جرائم قانونی، قدرت یافتن فعالان محیط‌زیست، توسعه بسترسازی برای انجام فعالیت‌های داوطلبانه، توجه به الگوهای موفق و یا برنامه‌هایی چون اعطای گواهی‌نامه تورهای محلی، برپایی کارگاه‌های اکو توریسم و آموزش صرفه‌جویی در مصرف انرژی‌ها اشاره داشتند که کاربست آن‌ها منجر به عملکرد خوبی در حفاظت از محیط‌زیست خواهد شد. در همین رابطه ولی عده دیگری از کنشگران محیط‌زیستی نیز عقیده داشتند که نمی‌توان انتظار بهبود شرایط را در کوتاه‌مدت داشت. آن‌ها بر استراتژی‌ها و راهبردهای بلندمدت‌تری اشاره داشتند که بستر ساز بهبود حفاظت از محیط‌زیست خواهد شد. از جمله ایجاد رسانه‌های تخصصی، حساسیت‌زایی تنش‌های محیط‌زیستی، پرهیز از نگاه جنسیتی، آموزش محیط‌زیست در مدارس و جامعه و یا آموزش صنعت کمپوست در منازل و نظایر آن از جمله مهم‌ترین موارد ذکر شده توسط این گروه از مصاحبه‌شوندگان بود. اهمیت آموزش در تحقیقات دیگر نیز نشان داده‌شده بود. چنانچه جانمومول و خواجه‌نومانی

(۲۰۱۹) در تحقیق خود تمرکز خود را بر اهمیت آموزش برای ارتقای نگرش و ادراک محیطزیستی قرار داده بودند و نتایج تحقیق آن‌ها نیز تأییدکننده فرضیاتشان بوده است. با این وجود در تحقیقات خارجی کمتر موردی در رابطه با جرائم و قوانین سخت‌گیرانه ذکر شده بود. این در حالی است که در تحقیق حاضر این مورد به‌مثابه یک راهبرد مهم توسط کنشگران فعال در سمن‌های محیطزیستی مطرح شد. شاید یکی از دلایل این تفاوت نرخ پایین جرائم محیطزیستی در ایران در مقایسه با کشورهای پیشرفته است.

آنچه باید مورد توجه قرار بگیرد، اهمیت اعضای سمن به‌مثابه مهم‌ترین بساخت‌کنندگان مسائل محیطزیستی در جامعه است. چنانچه این افراد بدون وابستگی نهادی و با حضور در میدان به شکلی شفاف و به‌دوراز ملاحظات و منافع فردی یا سازمانی مسائل محیطزیست را مطرح کرده و به عوامل و موانع مهم ارتقای این امر اشاره داشته‌اند. لذا یافته‌های موجود می‌تواند مکمل سایر تحقیقاتی باشد که جامعه‌ی آماری آن شهروندان عادی یا نمایندگان دولت هستند. در پایان شایان ذکر است که با توجه به ماهیت کیفی تحقیق، ادعایی بر تعمیم آماری یافته‌ها نیست، بلکه بیشتر تعمیم نظری مدنظر هست. در عین حال، انجام یک پژوهش به روش کیفی معادل شناور شدن در تفسیرهای ذهنی کنشگران و دور افتادن کامل از جهان تجربی نیز نیست، بلکه تلاشی است برای درک عمیق جهان تجربی به‌واسطه روایت‌ها و تفاسیر خود افرادی که عمیقاً با آن وضعیت درگیر هستند. با این حال نتایج همسویی زیادی با یافته‌های سایر تحقیقات انجام‌شده داشت. در این تحقیق نیز نشان داده شد که آموزش و آگاهی نقش مهمی در ادراکات محیطزیستی دارند. اما با وجود اینکه آموزش در سطح رسانه و تلویزیون و توسط سمن‌ها وجود دارد، آنچه در این تحقیق مورد واکاوی قرار گرفت علل ناکارآمدی این آموزش‌ها بوده است که برحسب عوامل مداخله‌گر و زمینه‌ای مورد بحث قرار گرفت. در حقیقت بسیاری از تحقیقات انجام‌شده نشان داد که با رویکرد کمی فهم موضوع محیطزیست در سطح فهم چستی مسئله مورد بررسی قرار گرفته است و در این تحقیق چرایی وضعیت نیز مورد تحلیل قرار گرفت.

منابع

- Asdalahi, Mohammad, Eidi, Asma, and Kazimieh, Fatemeh. (2022). Investigating livelihood capital on the environmental attitude of rural households (Study case: Selah city). *Local Development (Rural-Urban)*, 14(1), 55-84/ doi: 10.22059/jrd.2022.342446.668724 (In Persian)

- Bahram Soltani, Cambyses (2008); An introduction to environmental awareness, publications of the Environmental Protection Organization (In Persian)
- Beck, Orlish (2008), *Society in Global Danger*, translated by Mohammad Reza Mehdizadeh, Tehran: Kavir Publications.
- Black, R., Gull Laird, S., Perez-Mujicac, L., (2017). Using residents' attitudes, knowledge and behaviours to improve biodiversity conservation in an Australian rural–urban landscape. *Rural Society* 26(3), 197-209.
- Boiral, O., Heras-Saizarbitoria, I., Brotherton, M.-C., (2019). Improving corporate biodiversity management through employee involvement. *Business Strategy and the Environment* 28(5), 698- 688.
- Borg, R., Toikka, A., Primmer, E., (2015). Social capital and governance: a social network analysis of forest biodiversity collaboration in Central Finland. *Forest Policy and Economics* 50(1), 90-97.
- Budak, D. (2005). "Behavior & Attitude of Student toward Environmental Issues at Faculty of Agricultural, Turkey". *Journal of Applied Sciences*. pp1224-1227
- Changyeon, Park., Lee, SoJung. Ki Lee, Choong. Reisinger, Yvette. (2022) Volunteer tourists' environmentally friendly behavior and support for sustainable tourism development using Value-Belief-Norm theory: Moderating role of altruism. *Journal of destination marketing & management*. Volume 25, September.
- Charnley, S., Fischer, A.P., Jones, E.T., (2007). Integrating traditional and local ecological knowledge into forest biodiversity conservation in the Pacific Northwest. *Forest Ecology and Management* 246(1), 14-28.
- Charnley, S., Fischer, A.P., Jones, E.T., (2007). Integrating traditional and local ecological knowledge into forest biodiversity conservation in the Pacific Northwest. *Forest Ecology and Management* 246(1), 14-28.
- Coen, Bruce (2023); *Basics of Sociology*, translated by Gholam Abbas Tosali and Reza Fazel, 25th edition, Tehran: Samit Publications. Thirty-seventh edition.
- Corraliza, J. A., & Berenguer, J. (2000). Environmental values, beliefs, and actions. A situational approach. *Environment and Behavior*, 32(6), 832-848.
- Dobson, Andrew (2008); *Sabz social and political thought*, Mohsen Talasi, first edition, Sociologists Publishing.
- Dunlap, Riley E.; Van Liere, Kent D.; Mertig, Angela G.; Jones, Robert Emmet (2003), "Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale", - *Journal of Social Issues*, Vol .56, No.3, pp: 425-442.
- Flick, Uwe (2022); *An Introduction to Qualitative Research*, Hadi Jalili, Ney Publishing. 13th edition
- Goldblatt, D. (1996) *Social Theory and the Environment*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Gutierrez, M., Bekessy, S. A., Gordon, A., (2021). Biodiversity and ecosystem services in strategic environmental assessment: An evaluation of six Australian cases. *Environmental Impact Assessment Review* 87, 106552.

- Halkos, G., Matsiori, S., (2017). Environmental attitude, motivations and values for marine biodiversity protection. *Journal of Behavioral and Experimental Economics* 69(1), 61-70.
- Hong Nguyen- C. Nguyen-Thi-Lan H, Fahad S, Nguyen-Anh T, Tran-Thi-Thu H, To-The N (2021) Assessment of farm households' perception, beliefs and attitude toward climatic risks: A case study of rural Vietnam. *PLoS ONE* 16(12): e0258598.
- Imam Qoli, Luqman; Salehi, Sadegh Rezaei; Ahmad; Faizi, Esrin (2023). Sociological analysis of environmental protection behavior. *Journal of Sociological Studies (Azad University)*. Volume 16, Number 60, Pages 143-163. (In Persian)
- Janmaimool, Piyapong. Khajohnmanee, Samattaphong.(2019) Roles of Environmental System Knowledge in Promoting University Students' Environmental Attitudes and Pro-Environmental Behaviors. *Sustainability*, 11(16), 4270.
- Kaiser, F.G., Wolfing, S.,& Fuhrer,U.(1999). "Environmental Attitude and Ecological Behavior", *Journal of Phycology*: 19, 1-19.
- Karimi, Mina (2011). Studying the perception and image of environmental activists with social health, a thesis to receive a master's degree in sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran. (In Persian)
- Kimberly S,Rauwald and Colleen F,Moore (2002).Environmental attitudes as predictors of policy support across three countries. *sage publications, environment and behavior*, Vol. 34 No. 6, November 2002 709-739.
- Kollmuss,A., Agyeman .J.(2002)."Mind the Gap: Why People Act Environmentally and What are the Barriers to Pro-environmental Behavior"? *Journal of Environmental Education Research*, Vol.8. No.3.pp450-471.
- Laurie, David and Camp, David, (2016). *Green Citizenship: Democracy and Green Justice*. Translated by Mahmoud Roghani, Tehran: Akhtaran Publishing House
- Lowry, David., Camp, David (2006) *Green Citizen (Green Democracy, Green Justice)*, Mahmoud Roghani. First edition, Tehran: Akhtaran Publications.
- Millan,Mc, Mary Be & Thomas J. Hoban, William B. Clifford &Margaret R .Brant' (1977). "Social and Demographic Influences on Environmental Attitudes", Vol. 13, No. 1, pp: 89-107.
- Mirhashmi, Seyyed Mehdi; Haq Parast, Farzin; Asefi, Maziar (2019). Investigating factors affecting environmental behavior: a qualitative study in urban areas of Iran. *Environmental and sustainable education of the eighth year*. No. 3. pp. 153-164.
- Mohammadi, Buyuk (2013); *An Introduction to Qualitative Research Methodology*, Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Mousavinia, Maryam (2023). Sociological explanation of environmental behavior and attitude in Qayinat city. *Quarterly journal of social science studies*, 9th period - number 3. pp. 153 to 166.
- Muzhesi, Vahid (2014). Sociological analysis of the feelings of Tehrani citizens towards the environment, master's thesis of social research, Faculty of Social Sciences, University of Tehran.

- Nouri, Mina; Afzali, Afsana; Kayani Salmi, Siddiqa. (2023). Analyzing the relationship between tourists' environmental knowledge and behavior considering the mediating changes of environmental attitude (Case example: Darabad, Derkeh, Ahar Fashm, Verdij and Bam Tehran). *Geography and Environmental Planning*, Volume 34. Number 3.. doi: 10.22108/gep.2022.130834.1463
- Nouri, Mina; Afzali,; legend; Kayani Salmi, Siddiqa. (2023). Analyzing the relationship between tourists' environmental knowledge and behavior considering the mediating changes of environmental attitude (Case example: Darabad, Derke, Ahar Fashm, Verdij and Bam Tehran). *Geography and Environmental Planning* 34(3), 1-26. doi: 10.22108/gep.2022.130834.146
- Öykü, Aral. H. Sintas, Jordi López. (2023). Environmental behavior patterns across clusters of European Union countries: Uncovering heterogeneity in the attitude-behavior-context relationship. *Journal of Cleaner Production*. Volume 388, 15 February.
- Qolizadeh, Sayeda Fatemeh; Norouzi, Faizullah; Dehghan, Hossein (2020). Resources to participate in environmental protection and medical factors on it (case study: Tehran city born in the 80s and 50s). *Journal of Urban Sociological Studies*, Year 11, No. 40, pp. 176-206
- Ramsey, C.E. & Rickson, R.E. (1974) "Environmental Knowledge and Attitudes". *Journal of Environmental Education*, 8, 10-18.
- Rauwald, K. S., & Moore, C. F. (2002) Environmental attitudes as predictors of policy support across three cultures. *Environment and Behavior*, 34, 709-739.
- Salehi, S. (2009), "New Environmental Paradigm and Environmental Behavior", *Journal of Environmental Education*, Under Consideration. (In Persian)
- Strauss, Anselm and Corbin, Juliet (2022). *Fundamentals of qualitative research, techniques and stages of production of grounded theory*, translated by Ebrahim Afshar Zanjani, Tehran: Nei Publishing.
- Talebi Soumesarai, Mahshid (2020). *A century of water governance in Iran*. Tehran: Khordar Sokh Publishing House. (In Persian)
- Tawakkel, Mohammad (2012), *Sociology of Technology*, Tehran: Sociologists Publishing. (In Persian)
- Tomeh, George (2010). *Cultural and environmental development*, translated by Mahmoud Sharapour, Tehran: Baz Publications.
- Uchiyama, Y., Kohsaka, R., (2019). Application of the City Biodiversity Index to populated cities in Japan: Influence of the social and ecological characteristics on indicator-based management. *Ecological Indicators* 106, 105420.
- Zafarani, Rozbeh (2007). *Clarifying the role of social capital in environmental management and protection*, master's thesis. Faculty of Environment, University of Tehran. (In Persian)

Understanding concepts and behavior in the field of environment (study of active environmental NGO members)

Mahshid Talebi SomeSarai¹, Mohammad Tawakkul², Mina Karimi³

Receive: 2024/02/28   Accept: 2024/05/07

Abstract

The main goal of this research is to know the environmental perception of activists active in this field, the reasons for this perception and the solutions to increase environmental awareness from their point of view. Qualitative method (grounded theory) was used to conduct this research. The field of study includes all environmental activists in Tehran who are active in the field of environment. Sampling of the research was done by purposeful sampling using the two criteria of "diversity" and "reaching the theoretical saturation point" and interviews were conducted with 40 of these people. The results showed that the understanding and imagination of environmental activists are in two categories: particularist attitude (ecological transcendental attitude, boomerang effects) and generalist attitude (human-centered and comprehensive attitude). Also, the factors and reasons of this type of understanding and imagination were categorized at micro level (according to conditions and interests), medium level (including childhood socialization, environmental conditions) and macro level (passive impressionability and active participation). Their recommendations were placed in two categories: short-term mechanism (authority and coercion) and long-term mechanism (including cultural development and educational development).

Keywords:

environment, environmental activists, qualitative methods.

---

¹ Assistant Professor, Department of Social Sciences, Sociology, Faculty of Literature, Humanities and Social Sciences, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (**Corresponding author**) mahshid.talebi@srbiau.ac.ir

² Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran.

³ Master of Sociology, University of Tehran.